

OSMANLI DEVLETİNİN NADİR ŞAH AFŞAR'LA BARIŞ YAPMASINI ÖNLEMENİN AMACINI GÜDEN BİR GURKANLI DENEMESİ

Y. HİKMET BAYUR

Türk Tarih Kurumu üyesi

İzzî tarihinde (s. 13 a) Hindistan'ın Gurkanlı pâdişahı Muhammed Şah'ın (1719-1748) elçisi olarak Seyyid Ataullah adında birinin (kendisi aslen Buharalı'dır) 17 Şaban 1157'de (25.9.1744) Basra yolu ile Üsküdar'a geldiği yazılıdır.

O sırada Osmanlı tahtında I. Sultan Mahmud bulunmaktadır ve Osmanlı ve İran devletleri 1742'den beri savaş halindedirler. Elçinin Sultan Mahmud'a getirdiği mektubun genel teşrifatı özdedir. (Metni İzzî tarihinde s. 14 b'de bulunur.) Ancak elçinin söylediklerine göre (aynı eser, s. 13 b), Nadir Afşar Hindistan'dan çekilirken Muhammed Şah'a kabul ettirdiği şartlar arasında onun Osmanlı devletiyle "mükâtebe,, etmemesi, yani mektuplaşmaması ve haberleşmemesi de vardır. Nadir çekilince Hint pâdişahı ve ileri gelenleri Osmanlıya elçi göndermek göreneğini yenilemeyi düşünmüşler ve İran Şahından öçalmak tasarısıyla kendisi Seyyid Ataullah'ı elçi olarak İstanbul'a göndermişlerdir.

Sultan Mahmud, Hind pâdişahının mektubuna iki karşılık göndermiştir, bunların ikisi de İzzî tarihinde vardır (s. 14 b ve 15 b). Birincisi Seyyid Ataullah ve ikincisi Osmanlı elçisi Salim Mehmed Efendi ile yollanmıştır. Bu son mektuba "Cihad,, a âit pek çok âyet ve hadis sokulmuş, onda Osmanlı ve Gurkanlı devletleri arasındaki din ve mezhep birliğine o kadar çok işaret edilmiştir ki Muhammed Şah âdeta Nadir Afşar'a saldırmaya davet ediliyor duygusu hasıl olmaktadır.

Bu mektubun yazış tarzı, o sırada Gurkanlı devletinin ne derece güçsüz ve Gurkanlı pâdişahının kendi ülkesindeki valilerine söz geçirmekten ne kadar âciz olduğunun İstanbul'da bilinmediğini göstermektedir.

Elçi Seyyid Ataullah Efendinin görevinin en önemli yönü İzzî tarihinde ve öbür tarihi eserlerde anılmayan ve Bab-ı âli arşivlerindeki 8 sayılı Nâme Defterinin 604 - 605. sahifelerinde görülen bir takirde belirmektedir.

Seyyid Ataullah önce meseleyi doğrudan doğruya Sultan Mahmud'a açmak istemiş, fakat kendisine işi pâdişaha arz edilmek üzere vükelâyâ bildirmesi söylenilmiştir. O da diyeceklerini kethüda efendinin bir iftarında açıklayıp işi kendi eliyle de yazıp vermiştir. Fotoğrafi aşağıda görülen belge bu takiririn 8 inci Nâme defterinde bulunan suretidir.

Belge, Osmanlıyı Nadir Afşar'a karşı tam bir kuşku halinde bulundurmamak, onu Nadir'le barış yapmaktan sakındırmak, eğer Nadir yeniden Hindistan'ı istilâ ederse bu hareketin onun Osmanlıya karşı tasarladığı büyük ve kesin seferin bir başlangıç veya hazırlığından başka bir şey olmadığına Osmanlıyı inandırmak ve Gurkanlı devletinin Osmanlı devletini korumak için Nadir Afşar'a kafa tutmuş olduğunu göstermek amacını gütmektedir.

Takirde anılan olayların ne derece gerçek olduklarını kestirmek güçtür, ancak bunlar şüphesiz Nadir Afşar çapında bir adamın tasarlayabileceği şeylerdir. Gurkanlı elçisinin önlemek istediği Osmanlı-İran barışı 1746'da yapılacaktır.

Belgede belirtilen başlıca yönler şunlardır :

a) Nadir Afşar Osmanlıya karşı kullanılmak için bizden gemi satın almaya başladı; işi anlayınca muameleyi durdurduk.

b) Elçiyi taşıyan gemi Basra körfezinden geçerken, Ebuşehr limanına uğramış ve orada elçi, 500 usta marangozun gemiler yapmakta olduklarını öğrenmiştir.

c) Nadir Afşar 1154 yılında (1741-42) ileride Rum, yani Osmanlı ülkesini fethetmeyi tasarlamış ve şöyle düşünmüş: Bunu yapabilirsem orada kalıp yedi iklimin haberlerini alırım; yapamazsam Osmanlılarla aldatıcı bir barış yapar, acele Hindistan'a girer, Bengal körfezinden Arabistan denizine kadar olan bütün yerlerde ne kadar gemi, savaşkan kimse ve savaş gereci varsa toplar Süez limanına gider, Mekke, Medine, Mısır ve Şam'ı alırım. Aynı zamanda bir kuvveti de Basra'yı almak için oraya gönderirim.

d) Sonuç: Osmanlı, Nadir Afşar'la barış yapmasın, çünkü onun barışına güvenilemez, biz bunu Hindistan'da denedik.

Anılan belgenin Nâme defterinde bulunan tercümesi aşağıdadır.

8 Numaralı Nâme Defteri'nin 604-605 inci sahifelerinden ¹ :

"Hind elçisi Seyyid Atâ ², mübârek rikâb-ı kâmyâb-ı hazret-i Hudâvendîye arzedecek memuriyyetim vardır deyüp vükelâ-yı devlet-i aliyyeye arz < u > pişgâh-ı zulliyet-penâhlarına isâl olunur deyu cevap verildikten sonra elçi-i mumaileyh işbu cum'a akşamı kethüda bey iftârına da'vet olunup bast-i mekalinin hülâsasını kendi kaleme alup teslim eylediği Fârisi kâğadın lâfzına (aynen) tercümesidir," ³.

"Bin yüz elli dört senesi Safer ül-hayriade Tahmaskulinin ⁴ elçisi memâlik-i Hindûstân'a bu matlab için irsâl olunmuş idi ki bu cânibin serkârı ⁵ için cihâzât yani sefâin iştirâ eyliyeler ; gerek yüz cihâz ve gerek iki yüz cihâz ve gerek bundan ziyade her ne kadar peydâ olunur ise iştirâ edüp cihâzât-ı mezkûrenin kıymetlerini hâlâ bu cânibin tasarrufunda olan Hindûstân kalemrevi cümlesinden olan mülk-i Sind hazinesinden vireler ⁶. Tahmaskulinin

¹ Bab-ı âlice yapılmış olan tercemeden yeni harflere çeviren Salâheddin Elker ; haşiyeleleyen Salâheddin Elker (S.E) ve Hikmet Bayur.

² Metnin Farsça aslında açıkça «Seyyid Atâullah» yazıldığı halde burada سید اتای tarzında yazılmıştır. Bu yanlışlık bize kalırsa tercümenin dikte ettirilmemesinden ve kâtibin de bazı kelimelerin imlâ tarzına vakıf olmamasından ileri gelmektedir. Bu hususu ispat eden diğer bir misal Farsça asıldaki «بندر عباس ممالک ایران» yerine tercümede «بندر عباسی ممالک ایران» yazılmış olmasıdır. Hiç şüphesiz «Bender-i Abbas-ı Memalik-i İran» diye okunmuş olan ibareyi câhil kâtip Bender-i Abbasî Memalik-i İran» diye yazmıştır. 4. satırdaki «arz-ı pişgâh» yanlışlığı da bu suretle izah edebilir (Bu, «arz u pişgâh» şeklinde düzeltilmiştir).

³ Belgenin tarihi hakkında not: Gerek terceme olan bu belgenin gerek aynı defterin yine 604 üncü sahifesinde kayıtlı bulunan Farsça aslının tarihleri yoktur. Fakat bunlardan evvel kaydedilmiş olan bir vesikanın tarihi selh-i R (Rebiülâhır sonu) sene 175 (1175) ve buradaki tercemeden sonra yine 605 inci sayfa nihayetine kaydedilmiş olan başka bir vesikanın tarihi evâil-i L (1-10 Şevval) sene 157 (1157) dir (S. E.).

⁴ Nadir Afşar'ın Safevîlerden Tahmasp'ın hizmetinde bulunduğu sırada taşıdığı ünvanıdır. Bu ünvan sonraları onu küçültmek isteyenlerce kullanılmakta devam edilmiştir.

⁵ Devlet anlamında.

⁶ Nadir Afşar, Hind pâdişahiyle yaptığı barışta Sint ırmağının kuzeyini İran'a katmıştı. Takrirden öyle anlaşılıyor ki gemilerin parasını Sint ülkesinin aynı adı taşıyan ırmağın güneyinde bulunan, yani Gurkanlı devletine ait kısmın hazinesinden verdirmek istemiştir. Nadir, Hint tacını kendisi giymiş ve onu sonra bir lütf olarak Muhammed Şah'a iade etmiş olduğu için kendisini daima onun bir türlü efendisi saymış ve ara sıra ona bu gibi buyruklar yolluyarmıştır. Gurkanlı pâdişahı da korkusundan bunlara yarım yamalak uymaktan

emri mucibince sekiz adet ulu cihâz iştirâ edüp Bender-i Abbas-ı⁷ memâlik-i İrân'a göndermek üzere olup lâkin Tahmaskulinin hakikat-i haberi gelmezden mukaddem bu mukaddime mezkûr oldu ki Memâlik-i Rûm semtine gidecektir ve çünkü fehm eyledik ki cihâzâtın iştirâsı memâlik-i Rûma gitmek içündür binâen aleyh cihâzât-ı mezkûreyi tevkif edüp Tahmaskuliye mektup irsâl eyledik ki bu sekiz cihâzdan ziyâde peydâ olmaz ve bu veçhile def eyledik ve bundan maada bu hayrhâh Bender-i Surat'tan gelür iken Bender-i Ebuşehr mukabilinde vâki deryâ-yı Şûr⁸ yolundan memâlik-i İrân'a yetiştik ve Bender-i mezbûrun merdûmleri bizim sefînemize gelüp anlar nakl eylediler ki beş yüz nefer neccâr-ı⁹ kâmil ki gece gündüz tekayyüd ile işdedirler ve büyük ve dürüst cihâzât düzdüler ve dabi düzeyorlar ve bin yüz elli beş senesinde Tahmaskuli Lezgi muharebe ve muhasarasında olduğu hengâmda mu'teber bir câsûs Tahmaskulinin hakikat-ı ahbârâtını¹⁰ saltanat-ı memâlik-i Hindûstân'a bu veçhile yetiştirdi ve takrir eyledi ki yüzelli dört senesinde Memâlik-i Rûm'a âzimidir ve bu veçhile meşhur olur ki yüz elli dört senesinde eğer Memâlik-i Rûm'u¹¹ feth eder isem memâlik-i mezkûrde kalup yedi iklimin haberini tutmak isterim ve eğer Memâlik-i Rûm'u feth etmeğe kadir olamaz isem hile yolundan Memâlik-i Rûm ehline musâleha zâhir ederim ve andan sonra Memâlik-i İrân serhaddini muhafaza edüp kendüm sür'at-i tamâm ile memâlik-i Hindûstân'a yetişüp serhadd-i Bengâle ibtidasından serhadd-i mülk-i Sind olan Lâhverî benderinedek sefâin cem edüp top ve tophâne ve cengâver merdûmler âlât-ı cenk ve zahre ile sefâin-i mezkûreye dahil

kendini alamazdı. Bu olay da öyle olmuş ve Nadir'in buyruğu kısmen yerine getirilmiştir. Bunun Osmanlı'ya bir dostluk eseri gibi gösterilmesi siyasa icabı olabilir.

⁷ Yukarıda ikinci nota bakınız.

⁸ Tuzlu demek olup deniz anlamında kullanılmıştır.

⁹ Bu kelime tercümenin Farsça aslında «tüccar» gibi okunmaktadır. Fakat buradaki «t» harfine ait iki nokta şedde gibi görüldüğünden Farsça aslında dahi doğrusunun «Neccar» olması kuvvetle muhtemeldir. Esasen meselenin gemi inşaatına ait olması da bu hususu pekiştirmektedir (S. E.).

¹⁰ Burada «ihbârât» kelimesinin kökü olan «haber» kelimesi iki kat cami haline getirilmiş olduğu ve buna göre «ahbârât» telâffuzu ile okunmasının daha uygun olabileceği düşünülmüştür (S. E.).

¹¹ Burada Rum, Anadolu ve daha genel olarak Osmanlı ülkesinin Türkle meskûn kısmı anlamında kullanılmıştır.

edüp deryâ-yı Şûr yolundan Bender-i Süveyse gidüp andan sonra Kâbe(-i) Muazzama ve Medîne(-i) Münevvere ve bilâd-ı Mısır ve Şam ve anların gayrı misillüleri feth edüp memâlik-i mezkûrenin sâirine dâhil olmak isterim ve (başka) bir irade dahi tutar ki bazı sefâine cenk merdümelerini top ve tophâne ve cenk mühimmâtı ve zahfre ile dâhil edüp Bender-i Basra'yı teshir için Bender-i Surat'tan deryay-ı Şûr yoluyla irsâl eyleye ve bu mukaddimâtın telhisi oldur ki ol kelâma ki memur oldum arzyledim ol veçhile zikrolundu ve olunur. Bu ma'na üzere ki Memâlik-i Rûm'un ehl-i islâmı Tahmaskuli ile sulheylememek münâsibdir, zîra ki anın sulhuna i'tibar yokdur ol sebebden ki merdümân-ı Hindûstân ile sulh eyledi ve kendü ahdinin hilâfını izhar eyledi, binâenaleyh ma'rûz kılındı, bâkî muhayyerdirler.

UNE TENTATIVE INDIENNE EN VUE D'EMPECHER LA
CONCLUSION DE LA PAIX ENTRE L'EMPIRE
OTTOMAN ET NADİR CHAH AFCHAR
ROI DE PERSE

(Résumé)

En l'an 1157 de l'Hégire (1744) Seyyid Ataoullah vint à Istamboul comme ambassadeur de l'empereur Indien Mouhammed Chah (1719-1748).

Les diverses péripéties de son séjour en cette ville, le texte de la lettre qu'il apporta au Sultan Mahmoud, ainsi que les deux réponses de l'Empereur Ottoman se trouvent dans le İzzî Tarihi (Fol. 13 a à 14 b).

Le véritable but de la mission dudit ambassadeur fut dévoilé par celui-ci lors d'un diner chez le kethuda efendi (ministre de l'intérieur) auquel assistaient également les autres ministres ottomans. L'ambassadeur avait d'abord voulu faire cet exposé directement au sultan mais avait dû se conformer au désir qu'on lui avait manifesté de parler devant les ministres.

Une copie de son exposé, résumé et rédigé par lui-même, figure dans le Nâmé defteri No 8, page 604 des archives de